

körfezde zaman

İzmir Araştırmaları Kongresi

10 - 11 Aralık 2009

Bildiriler

Ege Üniversitesi Bornova - İZMİR

ISBN: 978-605-61188-0-7

Baskı Tarihi:

Kasım 2010

Yayına Hazırlık:

Bormat Matbaacılık Reklam ve Tanıtım Hizmetleri
Bornova - İZMİR

İç Düzen:

Bormat Matbaacılık Reklam ve Tanıtım Hizmetleri
Bornova - İZMİR

Kapak Tasarım:

Gökser Gökçay
Kemal Deniz Teket

Baskı :

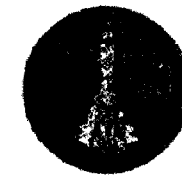
Bormat Matbaacılık Reklam ve Tanıtım Hizmetleri
73 Sk. No: 28/A-B Bornova - İZMİR
Tel: 0.232. 342 30 60 • Fax: 0.232. 342 30 20

web:

www.bormat.net

e-mail:

info@bormat.net

körfezde zaman

İzmir Araştırmaları Kongresi
Bildiriler

Editörler

Eren Akçiçek
Mustafa Mutluer
Cüneyt Kanat

Eğitime destek vererek ve öğrencilerin tarihi yaşayarak öğrenmesini sağlanacaktır. Kentimize turistik avantajlar sağlayarak; şehrin tarihi dokusu ile turistleri bu bölgeye çekmeye çalışılacaktır. Arkeoloji bilimi ile toplumu buluşturma hedeflenmiştir. Böylece toplumun tarihi değerlerimizi sahiplenmesini sağlanacaktır.

Proje İzmir şehrinde ekonomik kalkınmaya katkı sağlayacak ve Bornova'yı çekim merkezi yapacaktır. "Zaman yolculukları" tarihi canlandırma ve vatandaşlar arasında gençlere odaklanarak kültürel kimliği güçlendirmek için bir fırsat sunmaktadır. Ayrıca, tarihi bölgeleri turistler için "yaşayan tarihi alanlar" haline getirme aracı işlevini görmektedir.

Projenin ana hedef, bir grup görevlinin yardımıyla alana gelen öğrencileri eğitip, kendi tarihi alanlarında zaman yolculuğuna çıkaran düzenli bir organizasyon kurulmasını sağlamaktır.

Bu proje tarihi olayları ve yaşamı zaman yolculuğu ile ön plana çıkararak şehir sakinlerinin yerel tarih bilincini artıracak metotlar geliştirmeyi hedeflemiştir.

Bu çalışma ile eğitim kurumları, yerel yönetim ve toplum, tarihsel çevre bilincini artırmak için işbirliği yapmaktadır. Bu proje ile toplum temelli bakış açısı ile bireyin kendi yerel tarihini öğrenmesi sağlama ve daha geniş anlamda kültürünü sahiplenme, geçmişi çok eskiye giden bir kimlik duygusu yaratılmak istenmiştir.

Sonuçta "zamana yolculuğun" ana amacı, tarihi toplum için "yaşayan" bir kavram haline getirmek ve şehirdeki vatandaşlar arasında tarihi alanlara karşı bağlılık ve anlayış geliştirmek için Üniversite, belediye ve eğitim kurumları arasında bir işbirliği kurmaktır. Böylece Körfez'de Geçmiş zamana ait bir pencere açılmıştır.

SON ARKEOLOJİK KAZILAR IŞIĞINDA SMYRNA

Akın Ersoy *

2007 yılından itibaren İzmir tarihi kent merkezi ölçeğinde sürdürülen arkeolojik kazı çalışmaları, kentin tarih ve arkeolojisine dönük yeni bilgiler ortaya çıkmasını sağlamıştır. Agora merkezli olarak sürdürülen ve Basmane mevkinde Şifa parseli ile Altınpark olmak üzere iki noktada devam ettirilen arkeolojik kazı çalışmaları kentin çok katmanlılığı, inanç zenginliği, yaşam biçimi, kentsel anıtlar ve kent plancılığı konusunda dikkate değer ipuçları kazandırmıştır.

Smyrna agorasının konumu ve onun konumuna göre çevresinde bulunan arkeolojik izlerin durumu Smyrna'nın ilk kuruluş aşamasında, kentin hemen hemen merkezi yerinde agoranın tasarlandığını göstermektedir. Bir kısmı belirgin ancak büyük bölümü kesin arkeolojik izlere dayanmayan kent surlarının çevrelemiş olduğu yerleşim alanında kalan topografyanın antik çağda Pagos olarak bilinen Kadifekale ile güneyde Değirmen-tepe'den denize kadar inen bazen sert bazen yumuşak bir eğimden ibaret olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan, surla çevreli alan içinde Basmane-Çankaya-Pasaport ekseninde yerleşim alanına uygun bir dolgu alanının olduğu, bu dolgunun kuzeyinde kalan alanın ise kentin kuruluş aşamasında dahi Yeşildere'nin kolları ile dolmakta olan düz bir bataklık alanının (Al-ancak) olduğu zemin etütlerinin eksikliğine karşın eski haritalar üzerindeki gösterimlerden çıkarsamak mümkün olmaktadır. Nitekim Frontrier'in 1907 tarihli haritasında "Potamo" ile vermiş olduğu dere izi bu alanın Yeşildere ile ilişkili olarak dolmuş olduğuna işaret ettiği gibi, Çankaya mevkinde en kuzeydeki arkeolojik buluntunun Lozan Meydanı'na ancak 1027 Ada 139 Pafta 22 Parselde ele geçmesi bu değerlendirmeyi destekler görünmektedir.²

Yukarıda kısaca betimlenen topografik alan Smyrna'nın yeni yerleşim yeri olarak nimsendi. Kentin yeni yerinin seçiminde Aristoteles (Politeia, VII, 4)'in bir ideal kenti tanımlarken önerdiği savunma gereksinimi başta olmak üzere kentin kendi terrioriumu-hakim bir noktada olması, hem deniz hem de kara ulaşımına uygunluğu, su, orman ve kırsal kaynaklara rahatça erişilebilirliği koşullarının tümünün veya çoğunun bir arada olması göz önüne alınmış olmalıdır. Bayraklı-Tepekule ve çevresindeki daha küçük yerleşim alanlarındaki yerleşimciler Kadifekale ile deniz arasındaki büyük bölümü yamaç daha küçük bölümü düzlük olan ve bir yamaç yerleşimi olarak karşımıza çıkacak olan yeni kentte araya getirildiler. Kent mevcut haliyle Akarca'nın tanımladığı üç ayrı tip kıyı şehriden, birinci tipe giren ve Rhodos, Knidos, Halikarnasos ile örneklediği liman etrafında yelpaze şeklinde gelişen kentlerden biri olmuştur.³ Strabon (XVI, 37) Smyrna'yı *kentin bir parçası değildir ve surla çevrilidir, fakat büyük kısmı ovada limanın, Metroon'un ve Gymnasion'un etrafındadır* şeklinde tanımlamaktadır.⁴ Bu tanımlamadan suriçi alanın daha küçük bir bölümü oluşturan düzlükte yapılaşmaya gidildiği anlaşılmaktadır. Strabon'un sözünü ettiği Kadifekale'deki içkale, limanın ise Kemeraltı yayı olduğu esas alındığında Metroon'u

* D.E.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü

² Frontrier, Aristote, Antiquites D'Ionie, Topographie De Smyrne, La Fontaine Kaleon, Le Meles, Revue Des Etudes Anciennes, Amsterdam 1907, Planche VIII. Ayrıca bkz. Alatepeli, Sarp, Antik Kaynaklar ve Kalıntılar Işığında Coğraf Bilgi Sistemine Dayalı İzmir Kenti Arkeolojik Haritasının Hazırlanması, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009 İzmir, s. 34, 39.

³ A. Akarca, Şehir ve Savunması, Ankara 1972, s. 26.

⁴ Strabon, Coğrafya, Anadolu (Kitap: XII, XIII, XIV), Çev: Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1991, 168.

İlk yerleşim Neolitik Çağ'ın başında başlamış, Neolitik Çağ'ın sonuna doğru en zengin dönemine ulaşmış ve yerleşim kısmen Kalkolitik Çağ süresince de devam etmiştir. Buna göre Yeşilova Höyüğü en az bin beş yüzyıl yerleşim görmüştür.

I.Kat. Yeşilova Höyüğü'nün en geç katı Geç Roma-Erken Bizans devrine aittir. Yüzey dolgusu içinde ele geçen keramik ve çatı kiremidi parçaları ile tanınan bu kültür katı dağınık bir yerleşimin varlığını ortaya koymuştur. Kazılan alanlarda bu kata ait herhangi bir mimariye rastlanmamıştır. Ancak bu alanda çiftlik evleri tipinde seyrek bir yerleşim tarzının olduğu düşünülmektedir.

II. Kat, Kalkolitik döneme aittir ve bu katta höyüğün tamamını kapsamayan iki evreli yerleşim tespit edilmiştir. Neolitik tabakaların içine höyük yükseltisinin arttığı alanlarda yer alan Kalkolitik evler, 6-8 m. çapında 1mt derinliğinde açılan oval çukurlara yapılmıştır. Bu çukurların genellikle orta kesimlerinde mimari alt yapıyla ilgili taş öbeklerine, taban üzerinde kırılmış kaplara rastlanılmıştır.

Kalkolitik toplum olasılıkla tabanı çukurda yer alan ağaç dalları ve otlarla yapılmış olan evlerde yaşıyorlardı. Arazideki doğal nedenlere bağlı hızlı tahribat nedeniyle ahşap izlerini saptamak mümkün olmamıştır. Ancak mekânların tabanlarındaki kül tabakaları ve keramik döşeli çamur taban parçaları günümüze ulaşabilmiştir. Çukur evler şeklindeki Kalkolitik yerleşimin kuzeyden güneydoğuya doğru er yer devam ettiği anlaşılmıştır. Kalkolitik dönemde zemine yarı gömük, yuvarlak veya oval planlı basit dal örgülü bu tür kulübeler Marmara Bölgesi'nde Menteşe, Aktopraklık, Fikirtepe ve Pendik'teki² yerleşimlerden bilinmektedir. Kalkolitik kültürün yayılımına, coğraf şartlara ve çevredeki yapı inşa malzemelerine bağlı olarak Yeşilova'da da bu tür yapı geleneğinin devam ettiği söylenebilir.

III. Kat: III. Kat Yeşilova Höyüğü'nün en uzun süreli ve en kalın kültür katıdır. Hemen her tabakada yakındaki derelerin neden olduğu sel baskınlarına ait çamur-kil birikintisi vardır. Bu katın başlangıcı yani İzmir'in içine ilk yerleşim günümüzden en az 8500 yıl öncesine kadar gitmektedir. Bu dönemde daha çok dal örgülü saz örtülü evlerden oluşan ancak kaliteli çanak çömlek üreten bu topluluk İzmir'in ilk yerli kültürünü oluşturmuştur. Çanak çömleklerini ince, boyalı ve küçük kaplar şeklinde üreten bu topluluk Ege uygarlığının zengin bir kültürü olarak ortaya çıkmıştır. Dere yakınına yerleşmeden kaynaklanan ve sıklıkla tekrarlanan seller bu uygarlığın yaşam şartlarını zorlaştırmıştır. İri sığır gibi hayvanları besleyen ve yiyen bu topluluk yaklaşık bin yıllık bir süre içinde sekiz kez tekrar tekrar yerleşmiş, her seferinde ticaret vasıtasıyla İç Anadolu ile kurulan ilişkiler sonucu dış etkilerle gelişerek yaşamaya devam etmiştir. Çakmak taşları kullanılarak yapılan aletler ve deriler üretim ve ticaret materyalini oluşturmuştur. Bu uygarlığın son sürecini içeren III.1-2. katlar Geç Neolitik döneme karşılık gelen bu dönemi daha iyi anlamamıza ve tanımamıza neden olmuştur.

100, Z.Derin; "Yeşilova Höyüğü Kurtarma Kazısı- 2005", Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, Haberler, Mayıs 2006, 22, 40-41, Z.Derin; "İzmir'in ve Ege'nin erken tarihine yepyeni bir adım: Yeşilova Höyük Kazıları", Bilim ve Ütopya, Kasım 2006 (149), 71-74, Z.Derin; "Türkiye'de 2006 yılında yapılan araştırma ve Kazılar: Yeşilova Höyüğü", TÜBA-AR, 2007 (10), 125-127, Z.Derin; "Yeşilova Höyüğü", Türkiye'de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular, (Yayına Hazırlayanlar M.Özdoğan-N.Başgelen) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007, 377-384, Z.Derin; "Yeşilova Höyüğü", Neolithic in Turkey, New Excavations, New Discoveries, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, (baskıda), Z.Derin; "İzmir Yeşilova Höyüğü" Doğudan Yükselen Işık- Anadolu Arkeolojisine Katkılar, Atatürk Üniversitesi 50. Yıl Armağan Kitabı İstanbul 2008, 217-230, Z.Derin; "The Mollusca of Yeşilova Höyüğü at İzmir", Ethnoarchaeological Investigations in Rular Anatolia, Vol.4, Ed.By T.Takaoglu, İstanbul 2008, Z.Derin; "Yeşilova Höyüğü", Aktüel Arkeoloji, sayı.6 Mayıs 2008, 50-61.

2 İstanbul'da 2-3 Mart 2009 tarihlerinde düzenlenen "Neolitik Çalıştay 2" toplantısında Menteşe ve Aktopraklık'ta bu tür mimari uygulamaların olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bakınız: N.Kurul, "Bursa Aktopraklık Höyük'te Tarih Öncesi'nin İlk Tanımları Keşfediliyor", Aktüel Arkeoloji, Şubat 2009/10, 54-67; K.Bittel, "Bemerkungen über die Prähistorische Ansiedlung auf dem Fikirtepe bei Kadıköy, Istanbul Mitteilungen, 19-20 (1971), 1 vd., S.Harmankaya, "Pendik Kazısı 1981", KST 4, 1883, 27-28.

Yeşilova Höyüğü Geç Neolitik adı verilen ve III.1-2. kata karşılık gelen dönemde yoğun sel baskınları ile karşı karşıya kalmıştır. Özellikle Höyüğün Manda ve Gök Deresi gibi iki dere arasında kalması dere taşkınlarının yerleşim üzerindeki etkilerini arttırmıştır. Yerleşim alanını kaplayan alüvyon çamurları yerleşimin 300 m. kadar kuzeyinde Manda Deresi'nin üst kesimine Yassitepe Höyüğü'ne taşınmasına neden olmuş. Neolitik ve ardından gelen diğer kültürler bu yeni alanda yerleşmişlerdir. Özellikle günümüzden 5 bin yıl önce Tunç Çağları'nda Yeşilova, Yassitepe'nin mezarlık alanına dönüşmüştür.

Yeşilova Höyüğü'nün tarih çağları içindeki gelişimi bu şekilde olmuştur. Ancak bu süreç içinde çevrenin ve çevre faktörlerinin günümüzden oldukça farklı olduğu anlaşılmaktadır. Yeşilova Höyüğü'nün yayılım alanında Ege Üniversitesi Coğrafya bölümünün yaptığı delgi sondajlarla deniz seviyesinin altına inilmesine karşın denize ilişkin herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Neolitik toplum deniz ürünlerini toplamasına ve yemesine rağmen denizin düşünülünen aksine yakında olmadığı anlaşılmaktadır. Ege'de yapılan araştırmalar denizin bu dönemde -100 m. seviyesinde olabileceğini işaret etmektedir. Bu durumda Körfezin, Bornova Ovası'nın devamı şeklinde ova olarak batıya doğru uzandığı, denizin körfezin bitim noktasında başladığı söylenebilir. Böylece Bornova Ovası'nın Neolitik yerleşiciler için uygun koşullara sahip verimli bir alan olduğu anlaşılmaktadır. Yeşilova, İpeklikuyu ve Yassitepe Tarih öncesi yerleşimlerin bir arada olduğu alanı kapsayan ilk İzmir'in kurulduğu bu bölge zengin kültürel geçmişle çevredeki kültürleri de etkilemiştir. Yeşilova toplumu aynı zamanda İzmir merkezinin dışında yer alan en az bir günlük uzakdaki, Ulucak gibi birçok yerleşimle de ticari ve kültürel ilişkiler kurmuştur.

Yeşilova'da ortaya çıkan kültürün, İzmir'in ilk sakinlerinin yaşam tarzını, günlük işlerini, ürettikleri alet ve ürünlerin neler olduğu ortaya çıkartılan buluntular sayesinde anlaşılabilmektedir. Bu kültür bilimsel anlamda incelerken bilginin paylaşımı ve kültürel değerlerimizin sahiplenmesi için toplumun da bu konuyu anlaması ve öğrenmesi gereklidir. Bunun için bulguların müzelerde sergilenmesi ya da yayınlanması yeterli ve anlaşılır olmamaktadır.

Bilgini toplumla paylaşmanın en iyi yöntemlerinden biri tarihi ve o tarihteki yaşamı "yaşayarak öğretmek" olmalıdır. Bunun için öğrencilerin İzmir'in tarih öncesi dönemine yapacakları "zamana yolculuk"la, Yeşilova Höyüğü kazı çalışmalarının toplum eğitimine yönelik bir toplum-yerel yönetim- üniversite bütünleşmesini sağlayacak proje başlatılmıştır. Böylece "Körfezde Zaman" ı geçmişe giderek öğrenmek ve öğretmek mümkün olacaktır.

2009 Mayıs ayından itibaren Ege Üniversitesi, Bornova Belediyesi ve Kalmar Kent Müzesi işbirliği içinde "Yeşilova Höyüğü Zamana Yolculuk" projesine başlanmıştır. Geçici olarak bir ev ve meydana dönüşen küçük bir alanda sürdürülen eğitim programının 2010 yılında Yeşilova Höyüğü'nün yanına inşa edilen "tarih öncesi döneme ait köyün içinde" gerçekleştirilmesi planlanmıştır³. Ancak daha şimdiden Üniversite- Belediye işbirliği içinde, belirlenen amaca ulaşılmıştır.

Projenin amacı, İzmir'in tarihi önemini vurgulamak ve tanıtımını yapabilmektir. Bunun için; M.Ö.6500-6000 yıllarına ait İzmir'in ilk yerleşimini, Yeşilova Höyüğü kazı çalışmalarından elde edilen bulgular yardımıyla aslına uygun canlandırılacaktır.

³ Bridging Ages, International Organisation in Historic Environment Education and Time Travels, Newsletter No, 3, 2008, Dec. ⁴ Bridging Ages, International Organisation in Historic Environment Education and Time Travels, Newsletter No, 1, 2009, March. ⁵ Steps towards in-depth teaching in historic environments. Time Traveling as an educational method. Kalmar Lans Museum.

YEŞİLOVA HÖYÜĞÜ KAZILARI VE İZMİR'İN TARİH ÖNCESİ DÖNEMİ

Zafer Derin¹

Bornova Ovası'nın ortasında Yeşilova Höyüğü'nün keşf ve ardından başlayan kazılarla Körfez'de Zaman'ın çok geriye gittiği ve toprak tabakalarının altında gömülü kalmış zengin bir uygarlığın olduğu anlaşılmıştır. Eskiden beş bin yıl ile başlatılan yerleşme sürecinin başlangıcının en az sekizbin beşyüzyıldan daha eski olduğu görülmüştür.

Günümüzden en az dokuz bin yıl önce İzmir ve çevresine baktığımızda bu toprakların farklı bir coğrafyaya sahip olduğu, etrafı dağlarla çevrili çanağın içinde irili ufaklı birçok yerleşimde çeşitli toplulukların yaşadıkları anlaşılmaktadır.

İzmir'in içinde, kent kültür tarihini şekillendiren toplulukların varlığı 2003 yılında Bornova Ovası'ndaki boş arazilerden toprak alınırken anlaşılmıştır. 2005 yılında İzmir Arkeoloji Müzesi ortaklığı ile başlayan ve 2008 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla başkanlığım altında devam eden kazı çalışmaları kent kültür tarihine ışık tutacak gizemli bilgilerin açığa çıkmasını sağlamıştır. Bütün bulgular İzmir'in kültürel bakımdan zengin bir prehistorik (Tarih öncesi) geçmişe sahip Anadolu'nun tarihi en eski yerleşimlerinden biri olduğunu ortaya koymuştur.

Yeşilova Höyüğü Neolitik yerleşimi günümüzde tamamen toprak altında kalmış olan bir alüvyon tepeciğın üstüne kurulmuştur. 2.00-2.30 m. yüksekliğindeki tepecik kuzeybatı, güneydoğu doğrultusunda uzanmaktadır. Bu doğal yükselti Neolitik yerleşim için kuzeyden gelen sert rüzgârlara ve dere taşkınlarına karşı bir bent görevini görecektedir. Uygun bir alt yapı hazırlanmış, yerleşim bu yükseltiden güneybatıya doğru, güneyde yer alan ve günümüzde betonlanarak kanal haline getirilmiş olan derenin kıyısına kadar yayılmıştır. Yerleşimin bu haliyle en az 70 bin m² 'lik bir alana yayıldığı ve Anadolu'nun en büyük yerleşimlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Höyükteki ilk yerleşime ait kalıntı ve buluntular bugünkü ova seviyesinden yaklaşık 4 m. aşağıdaki killi ana toprağın üzerinde yer almaktadır (14m.). En alt seviyeden itibaren saptanan buluntular, yerleşimin keramik yapımını bilen ve özellikli, kaliteli keramik üreten bir topluluk tarafından kurulduğunu göstermektedir.

Neolitik yerleşim tabakaları yaklaşık 3-3.5 metrelik bir kültür dolgusundan oluşmaktadır. Kültür dolgusu içinde birbirinden farklı üç kültür katı saptanmıştır. Buna göre kültür katları yüzeyden başlayarak;

I. Kat Geç Roma –Erken Bizans dönemi

II. Kat (1-2 tabakaları) Kalkolitik Dönem

III. Kat (1-8 tabakaları) Neolitik Dönem şeklinde sıralanabilir¹.

¹ Z. Derin-A. Batmaz, "Bornova-Kemalpaşa (İzmir) Arkeolojik Envanteri", TÜBA Kültür Envanteri Dergisi, 2004/2 (2005), 75-